

Аспекти хуманистике у наставно-научном раду Центра за стране језике

Aspekti humanistike u nastavno-naučnom radu Centra za strane jezike

Petra Mitić

petra.mitic@filfak.ni.ac.rs

Eshilova *Orestija* iz vizure feminističke kritike: od osude do drugačijeg čitanja¹

Uvod. Razmatranje načina na koji je Eshilova *Orestija* prošla čitavu amplitudu kritičkog, a u kontekstu ovog rada pre svega feminističko-kritičkog, vrednovanja postavlja se u kontekst kontroverze koju je izazvala drama Judžina O'Nila – *Crnina pristaje Elektri*. Ovom trilogijom, koju je sam autor u jednom pismu nazvao "psihološkom dramom žudnje", američki nobelovac ponudio je ne samo svojevrsno čitanje *Orestije* kroz prizmu modernog vremena, već i mogućnost daleko plodonosnijeg razumevanja Eshila, koje odstupa od dotadašnjeg književno-kritičkog modela. Kada su tadašnji kritičari kao jedinu ispravnu vizuru za tumačenje drame upotreбили "edipovski obrazac", u koji se onda smešta celokupna radnja i njeno značenje, usledila je i prilično ogorčena reakcija samog autora. Judžin O'Nil je, po svemu sudeći, smatrao neophodnim da odgovori na ovakve intepretacije i da se ogradi od pokušaja učitavanja frojdovske simbolike, koji je video kao pogrešan, ali i kontraproduktivan model čitanja. U radu se pokazuje da je i feministička književna kritika bila svojevrsni saučesnik tradicionalne hermeneutike bez obzira na negativni vrednosni predznak koji je od nje formalno, ali ne i suštinski odvajao. Ističe se ironija u tome što je sopstvenim čitanjem O'Nila, a pre svega grčkih tragičara i posebno Eshila, ortodoksna feministička kritika zapravo ponovila postupak patrijarhalnog, ili takozvanog "muškog" kritičkog kanona protiv kojeg je deklarativno nastupala. Rad je, stoga, ujedno i pokušaj da se razmotre načini kojima se kroz vizuru feminističkog čitanja može doći do radikalno drugačijeg tumačenja O'Nilove *Elektre*, kao i njenog predloška u kapitalnom tekstu zapadne kulture, koje je ne samo bliže onome što je sam autor želeo da poruči svetu i vremenu u kome je živeo, već i daleko konstruktivnije i kritički promišljenije povezivanje O'Nila i Eshila. Uviđanjem potencijala Eshilove drame, koji su u tradicionalnom modelu čitanja ostali skrajnuti i potisnuti,

¹ Mitić, P. (2020). Eshilova *Orestija* iz vizure feminističke kritike: od osude do drugačijeg čitanja. *Philologia Mediana*, 12, str. 495-505. <https://philologiamediana.com/index.php/phm/article/view/360>

savremena feministička interpretacija ima snagu da pokaže i demistifikuje pogubnu ideološku matricu zapadne kulture koju subverzivnost velike književnosti nikada ne zastupa i promoviše, već uvek demaskira i dekonstruiše.

Ciljevi. Rad nije imao ambiciju da razmatra širi kontekst u kome se odigrava(la) polemika vezana za feministička tumačenja književnosti, a koja se u najkraćem odnosi na izbor između dve mogućnosti. Prva se sastoji u činu otpora navodnim retoričkim smicalicama i manipulativnim strategijama *muškog teksta*, a na koji je krajem sedamdesetih godina prošlog veka pozvala američka feministkinja Džudit Feterli (Judith Fetterley). Druga mogućnost proističe iz same pozicije feminizma kao svojevrzne teorije i prakse dekonstrukcije, a oličena je u pozivu da se otpor mora pružiti, ali ne u odnosu na sam književni tekst već na patrijarhalnu *instituciju čitanja*. Citiranjem Adrijen Rič (Adrienne Rich) o reviziji kao ulasku u stari tekst iz nove kritičke pozicije, što je čuvena američka pesnikinja i feministkinja izjednačila sa činom opstanka, osnovni cilj rada profilise se kao ukazivanje na neophodnost upravo ovog drugog i suštinski drugačijeg čitanja. Ovaj rad ga demonstrira u kontekstu sučeljavanja ideološki i vrednosno suprotstavljenih perspektiva kroz tumačenja Eshila i O'Nil. Upravo to što je svojom modernom verzijom *Orestije* O'Nil zagrebao duboko ispod površine zvanične i naizgled samorazumljive percepcije kulturne stvarnosti uzima se kao polazište u razjašnjenju zbog čega su se među brojnim kritičkim osvrtima pojavili i oni ironični, ili krajnje negativni, kao i tumačenja čije polemičke implikacije zapravo sežu i mnogo dalje, i dublje od domena književnosti, književnog kanona i književne interpretacije.

Metodologija rada iskristalisana je na osnovu ovako zacrtanih ciljeva. Ukazuje se najpre na suštinski bitnu različitost u pogledu načina na koji savremena feministička kritika pristupa književnom tekstu tretirajući ga kao *otvoreno delo*, pritom ne gubeći iz vida neophodnost reinterpretacije mita i mitske metafore, kao i njenih umetničkih uobličenja u dramama antičkih tragičara. Kako bi se na konstruktivniji i kritički promišljeniji način vratili Eshilu, sasvim se jasno nametnula potreba da se najpre pozabavimo dramom Judžina O'Nil buduća da je on – nimalo slučajno – odabrao upravo dramu antičkog tragičara kao polazište za sopstveno umetničko "čitanje" bolesti savremenog doba. Njegova porodična drama jeste smeštena u vreme američkog građanskog rata, ali upravo ta izmeštena vizura uspostavlja krucijalnu paralelu sa dešavanjima iz naizgled nesamerivo drugačijeg vremena i prostora. Ukazivanjem da su kritike koje su usledile uglavnom prenebregavale ovu značenjski važnu paralelu, kao i na paradoksalnu činjenicu da je i feministička kritika sledila isti obrazac u svojim prvim čitanjima, dolazimo do središnjeg mesta ove hermeneutičke konfuzije koju razrešava tek "poststrukturalno doba" svojim postulatim o tome da nema ideološki nevinih čitanja. Tradicionalna patrijarhalna kritika, koja je toliko dugo "uspevala" da previdi subverzivnu dimenziju Eshilove *Orestije*, našla je načina da se nametne kao šablon tumačenja i književno kritičkoj školi koja je kao svoj osnovni cilj imala upravo razobličenje i demistifikaciju kulturne matrice patrijarhata. Sagledavanje paradoksa u ovom postupku, i ovakvom sledu događaja, predstavlja zbog toga suštinski važan početak za drugačije pozicioniranje feminizma i feminističke kritičke škole u odnosu na tradicionalne modele čitanja.

Rezultati i zaključci. U radu smo ponudili jednu sasvim drugačiju kritičku vizuru koja ne izokreće ideju vodilju i razlog nastanka O'Nilove moderne *Orestije*, a motiv generacijske zle kobi, kao katalizatora dramske radnje, ne svodi na projekciju autorove lične tragedije, ili njegovog mračnog fatalizma, već sagledava i tumači kroz daleko ozbiljniju i višestruku simboliku. Kritičkim uočavanjem i sagledavanjem ove simbolike, nemoć O'Nilovih junaka da se odupru silama destrukcije u sebi, i oko sebe, izrasta u umetnički moćnu optužbu i opomenu koju autor kroz književni tekst upućuje svom vremenu i patrijarhalno ustrojenoj kulturi. Time se uspostavlja i ključna paralela sa Eshilovom dramom jer u tumačenju O'Nila, koje smo u kratkim crtama predstavili u radu, i koje je usledilo mnogo vekova kasnije, praktično je ponovljen identičan postupak, u kome se kroz navodnu naučno utemeljenu objektivnost interpretacije zapravo ukida subverzivnost dela. Pozivajući se na moderne teoretičare antičke drame poput Filipa Velakota (Philip Vellacott) i klasičnog filologa, Sajmona Goldhila (Simon Goldhill), kao i Seli Geč (Sallie Goetsch) kada je reč o savremenoj feminističkoj intepretaciji, pokazali smo da je čitanje Eshila neopravdano i neshvatljivo dugo nosilo pečat patrijarhalne institucije čitanja koja u njemu nije ni mogla da pronađe nešto posebno više od konzervativnog, patriotskog, religioznog i militaristički nastrojenog pesnika. Poststrukturalna hermeneutika čitanja pokazuje da se i antička drama može i mora konačno prepoznati kao "otvoreno delo" na koje se podjednako validno mogu primeniti koncepti tekstualnosti i pluralnosti značenja, kao i važno pomeranje fokusa na ravan same interpretacije kao dimenziju vrednosnog osmišljavanja tekstualnosti.

Implikacije za dalja istraživanja temelje se na spoznaji da nam dragoceni uvidi koje književnost pruža lako mogu ostati izvan vidokruga kritičke analize ukoliko sam fenomen književne interpretacije ne osvestimo kao spoj sopstvenog čitanja teksta i sopstvenog "čitanja" kulture. Kao što proizilazi iz uvida poststrukturalne teorije književnosti, interpretacija je svojevrsni čin svođenja, ali i vrednosni čin osmišljavanja tekstualnosti. Kao takva, ona je uvek proces ukrštanja dva osnovna diskursa – diskursa teksta sa diskursom čitaoca, a teza da nema "nevinih čitanja" ujedno je i mesto na kome interpretacija počinje da funkcioniše kao delatni čin određivanja naspram kulture u kojoj živimo. Ako je patrijarhalni simbolički poredak rezultat specifičnog sistema imaginacije koji je kroz podršku društvenih institucija zadobio snagu zakona, upravo je književnost, kao i umetnost generalno, mesto najvećeg otpora destruktivnim silama koje su nesvesnom projekcijom stekle oreol kulturnih determinanti i navodnih apsoluta. Kritičke revizije poput ovih koje smo u radu predložili mogu se primeniti na mnoge druge tekstove takozvanog muškog kanona u cilju trasiranja mogućnosti i vizije jedne nerepresivne i postpatrijarhalne stvarnosti.

Ključne reči

Orestija, Judžin O'Nil, patrijarhalni model čitanja, feministička kritika, književna interpretacija, kritička revizija